

EVALUATION OF CYBER BULLYING IN SECONDARY STUDENTS

Abdulkali OĞUZ* **Erkan AYDINLI**** **Engür KIZILKAYA*****

*Milli Eğitim Bakanlığı, Zeynep Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Kimya Ve Kimya Teknolojisi Öğretmeni, Müdür Yardımcısı, Siirt, bakioguz56@gmail.com

**Milli Eğitim Bakanlığı, Evliya Çelebi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Edebiyat, Müdür Yardımcısı, Siirt, erkanaydinli667@gmail.com

***Milli Eğitim Bakanlığı, Sarıoğlan Şehit Hacıbey Kaya Anadolu Lisesi, Matematik Öğretmeni, Kayseri, engur_kizilkaya@hotmail.com

Received Date: 14.04.2023 Revised Date: 18.06.2023 Accepted Date:05.07.2023

Copyright © 2023 Abdulkali OĞUZ, Erkan AYDINLI, Engür KIZILKAYA. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

With the advancement of technology, the increasingly prevalent use of the internet and social media has become an indispensable part of life, especially among young people. Cyberbullying is a social issue that has emerged alongside the proliferation of modern communication technologies. This concept encompasses negative behaviors such as harassment, threats, insults, and defamation carried out through electronic communication tools. Cyberbullying, often observed among secondary school students, leads to emotional and psychological harm for victims without the need for physical contact. The purpose of this study is to assess secondary school students' engagement in cyberbullying behaviors and their experiences as victims, aiming to provide recommendations to prevent cyberbullying. Within the scope of this study, existing research in the literature will be examined to explore the types of cyberbullying prevalent among high school students, the underlying causes, the negative effects on students, and finally, propose solutions to prevent cyberbullying.

Keywords: Secondary Education, Social Media, Bullying, Cyberbullying

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE SİBER ZORBALIĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte giderek kullanımı artan ve hayatın vazgeçilmez bir parçası olan internet ve sosyal medya kullanımı özellikle gençler arasında çok yaygındır. Siber zorbalık, modern iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan bir sosyal sorundur. Bu kavram, elektronik iletişim araçlarının kullanımıyla gerçekleştirilen taciz, tehdit, küfür, iftira gibi olumsuz davranışları ifade eder. Özellikle ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler arasında sıkça rastlanan siber zorbalık, mağdurların fiziksel temas olmaksızın duygusal ve psikolojik olarak zarar görmesine neden olur. Hazırlanan bu çalışmanın amacı, ortaöğretim öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumları hakkında değerlendirmelerde bulunarak siber zorbalığı engellemek için bazı önerilerde bulunmaktır. Çalışma kapsamında konu hakkında literatürde yapılmış araştırmalar incelenerek lise öğrencilerinde görülen siber zorbalığın türlerine, oluşum nedenlerine ve öğrencilerde yol açtığı olumsuzluklara ve son olarak siber zorbalığı engellemeye yönelik çözüm önerilerine değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Ortaöğretim, Sosyal Medya, Zorbalık, Siber Zorbalık

1.GİRİŞ

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte insanların sosyal medya ve internete olan ilgisi ve bu platformları kullanma sıklığı artmaktadır. Aynı şekilde, gelişen teknoloji ile dünyanın farklı bölgeleri arasındaki iletişim, düşüncelerin paylaşılması, video ve görsellerin paylaşılma sıklığı ve çeşitliliği de artmaktadır. Ancak bu durum, siber zorbalık deneyimi yaşama veya başkalarına siber zorbalık yapma olasılığını da artırmaktadır. Bu nedenle, siber zorbalıkla etkili bir şekilde başa çıkabilmek ve farkındalık oluşturmak son derece önemlidir.

Hem ülkemizde hem de dünya genelinde, siber zorbalık konusundaki araştırmalar genellikle ergenler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, ergenlerin yaşadığı psikolojik ve fiziksel değişimlerin, siber zorba davranışlarını tetiklediği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Ergenlik dönemi, depresif duyguların yoğunlaştığı, grup içinde üstünlük kurma ve yer edinme isteğinin arttığı, duygusal ilişkilerin karmaşıklaştığı ve bu faktörlere bağlı olarak kıskançlık ve tehdit unsurlarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu nedenle, ergenlik dönemindeki öğrencilerin siber zorbalık eğilimlerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

"Siber zorbalık, istenilen zaman ve günün her saatinde birden fazla kişiyi rahatsız edebilme ve kimliğini gizleyerek gizli kalabilme yeteneği sağlar" (Willard, 2007). Dedikodu yapma, lakap takma, gizli bilgilerin ifşa edilmesi, ölüm veya zarar tehditleri, küfretme, rol yapma, gizli kimlik kullanarak kişilere rahatsızlık verme, başkalarının e-postalarına izinsiz erişim, resim ve videoların paylaşılması gibi davranışlar, siber zorbalığın temel örneklerindedir. Genel olarak iki tür siber zorbalık durumundan bahsedilir. "Zarar verici e-postaların gönderilmesi ve sitelerin hacklenerek bilgilerin çalınması veya sosyal medya platformlarında paylaşılması, elektronik zorbalığa örnektir. Bunun yanı sıra alay etme, küfretme, izinsiz resimlerin paylaşılması, lakap takma gibi davranışlar ise elektronik iletişim zorbalığının örneklerindedir" (Arıcak, 2011). Yapılan araştırmalar, siber zorbalık suçlarının sanal dünyada sosyal medya araçlarıyla daha da yaygın hale geldiğini göstermektedir. Bu da bize, sosyal medya kullanımının zorbalık eğilimleriyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Ergenler üzerinde yürütülen bir araştırma, "siber zorbalık vakalarının üçte birinin öğrencileri kurban, beşte birinin ise öğrencileri zorba konumuna getirdiğini" ortaya koymuştur (Li, 2007). Cinsiyet açısından siber zorbalık incelendiğinde, erkeklerin siber zorbaca davranışları sergileme oranlarının kızlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar, erkeklerin genellikle karşı tarafı korkutmak veya farklı kimliklerle karşı cinsle iletişim kurma çabalarının siber zorbaca davranışların öncülleri olduğunu göstermektedir. Kızlarda ise özellikle iftira atma ve dedikodu gibi boyutlarda siber zorbaca davranışlar gözlemlenmektedir.

Siber zorbalığın etki alanı ve etkinliği, geleneksel zorbalığa kıyasla daha geniştir. "Siber zorbalar, istedikleri zaman, istedikleri şekilde ve gizli kimlikleriyle başkalarına zarar verebilme yetisine sahiptirler" (Willard, 2007). Özellikle gizli kimlik kullanan siber zorbalar, yaptıkları zorbalığı daha da güçlendirebilmektedirler. Siber zorbalıkla ilişkilendirilen öğrencilerin aileleriyle olan iletişimi büyük bir rol oynamaktadır. Ailesinin denetimi dışında interneti kullanan ve farklı yerlerden internete erişen öğrencilerin genellikle siber zorbaca davranışlar sergilediği veya siber zorbalığa maruz kaldığı saptanmıştır. Siber zorbalığa uğradığını veya siber zorbaca davranışlarda bulunduğunu ailelerine açıklayan çocukların, ailelerinin yardımıyla bu davranışlardan kurtulabildikleri gözlemlenmektedir. Bu nedenle,

ailelerin çocuklarını internet kullanımı konusunda bilgilendirmesi ve rehberlik etmesi büyük önem taşımaktadır.

Okullar ve öğretmenler, aileler kadar önemli bir rol üstlenirler. Özellikle aileleri ile iletişim sorunu yaşayan çocukların siber risklerden korunması ve interneti bilinçli bir şekilde kullanabilmesi için okulların öğrencilere etkili yaklaşımlar sergilemesi önemlidir. Bu nedenle rehberlik öğretmenleri ve bilgisayar öğretmenleri, düzenli aralıklarla öğrencilere ve ailelere internet kullanımı konusunda eğitimler ve seminerler düzenlemelidir. Bu yöntem, siber güvenlikle ilgili en önemli çözüm yollarından birini oluşturur.

Günümüzde öğrencilerin sıkça karşılaştığı ve ciddi bir şekilde ele alınması gereken sorunlardan biri, siber zorbalıktır. Bu nedenle, siber zorbalığın olumsuz etkilerini azaltabilmek için ailelere ve okullara önemli görevler düşmektedir.

Verilen bilgilere göre yapılan araştırmanın temel hedefi; ortaöğretim seviyesindeki öğrencilerin siber zorbalıkla karşılaşma nedenlerini ve bu durumun sonuçlarını, literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda incelemektir.

Özellikle teknoloji kullanımı ve sosyal medya takibi, öğrencilerin büyük ilgi alanları arasında yer alır. Bu nedenle ergenlik dönemindeki öğrenciler ve ergenliğe yeni adım atan öğrenciler, diğer yetişkinlere kıyasla siber zorbalığa maruz kalma veya zorba olma riski taşıma açısından daha hassas durumdadır. Özellikle zorbalık mağduru olan öğrenciler, sosyal medya platformları üzerinden arkadaşlarına veya tanımadıkları kişilere siber zorbalık uygulayabilmektedirler. Bu durum, öğrencilerin hem günlük yaşamlarını hem de okul başarılarını olumsuz yönde etkileyebilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Zorbalık

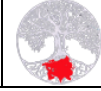
Zorbalık konusundaki araştırmalar, ilk olarak Dan Olweus tarafından 1980'lerde Norveç ve İsveç'te yürütülmüştür (Olweus, 1993). Bu çalışmaların önem kazanması ise Norveç'te 1982 yılında, yaşları 10 ile 14 arasında değişen üç genç çocuğun akranları tarafından tekrarlayan saldırgan davranışlara maruz kalarak intihar etmeleri üzerine bir gazete haberinin yayınlanmasıyla olmuştur (Güvenir, 2005).

Zorbalık, en az bir kişinin sürekli ve tekrarlayıcı bir biçimde başka bir kişiyi kasıtlı olarak rahatsız eden ve zarar veren saldırgan davranışlardır (Olweus, 1995). Olweus'a (1994) göre, bir eylemin zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için aşağıdaki üç kriteri taşıması gerekmektedir:

- 1) Saldırgan eylem veya niyetle zarar verme,
- 2) Kişiler arasında güç dengesizliği,
- 3) Tekrarlayıcı ve sürekli bir örüntü olması

Kepekci ve Çinkır (2003), zorbalığı, niyetle yapılan zarar verme eylemi olarak tanımlamıştır. Bu tür zorba davranışlar, mağdurlarda acı ve üzüntüye neden olmakta ve mağdurun buna karşı koyamayacağı bir eylem biçimidir. Koç (2006) ise, bir eylemin zorbalık olarak adlandırılabilmesi için, davranışın zarar verme amacı taşıdığı ve davranışı gerçekleştiren kişinin kendini koruma amacı güdmediği, ayrıca davranışın süreklilik arz ettiği özelliklerinin bulunması gerektiğini belirtmektedir.

Zorbalık veya mağduriyet terimi, güç açısından dengesiz olan iki kişi arasındaki mücadele durumunda değil, güç dengesinin eşit olmadığı durumlarda kullanılmalıdır (Olweus, 1994; 1997). İlk defa karşılaşılan biriyle tartışmak, fiziksel temas, sözlü anlaşmazlık veya herhangi bir zarar verme durumu, zorbalık kavramıyla örtüşmemelidir (Şahin ve Akbaba, 2017). Bu dengesizlik, çocuklar arasındaki fiziksel

güç farklarını içerebilir, ancak genellikle sosyal statü veya güç farkı olarak ifade edilir (Kowalski, Limber ve Agatston, 2012). Bu güç dengesizliği nedeniyle zorbalığa uğrayan bir çocuk, kendini savunmakta güçlük çekebilir (Olweus, 1997; Kowalski, Limber ve Agatston, 2012).

Çeşitli araştırmalar, zorbalık davranışının altı temel rol içerdiğini tespit etmiştir: zorba, mağdur, zorba yardımcısı, zorba destekçisi, savunmacı ve izleyici koruyucusu ve izleyici. Saf zorba ve saf mağdur, zorba-mağdur senaryosundaki orijinal karakterlerdir. Kendilerinden güçsüz kişilere sürekli olarak zarar verme niyetiyle saldıran kişilere zorba denilirken, bu zorbalığa maruz kalan kişi mağdur olarak adlandırılır (Burnukara ve Uçanak, 2012). Koruyucu rolündeki birey sadece mağduru zor durumda bırakmaktadır. İzleyici/seyirci ise sadece zorbalık davranışını gözlemleyen karakterdir (Waters ve Mashburn, 2017).

2.2. Zorbalık Türleri

Araştırmalar, zorbalık konusunda farklı türlerin belirlendiğini göstermektedir. Olweus (1993), yaptığı çalışmada zorbalığı dolaylı ve doğrudan zorbalık olarak iki ana kategoriye ayırmıştır. Doğrudan zorbalık, fiziksel saldırı, kişisel eşyalara zarar verme veya sözlü tacize dayanır. Dolaylı zorbalık ise mağdur hakkında yanlış söylentiler yayma veya gruptan dışlama gibi davranışları içerir (Langos, 2012; Pişkin, 2002). Dolaylı zorbalıkta, zorba, grup içindeki diğer bireylerin mağdura yönelik bakış açısını etkileyerek mağduru sosyal statüsünü değiştirmeyi amaçlar (Yaman, Eroğlu ve Peker, 2011).

Lee (2004), zorbalığı fiziksel, sözel ve sosyal olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır. Bu kategoriler arasında en yaygın olanın, ad takma, tehdit etme ve aşağılama gibi sözel zorbalık olduğunu belirtmektedir. Sosyal zorbalık ise, kişinin sosyal gruptan kasıtlı olarak dışlanması veya grup içinde baskı görmesi gibi durumları içeren bir kavram olarak tanımlanmaktadır.

Rigby (2007), akran zorbalığını fiziksel ve fiziksel olmayan (sözel ve sözel olmayan) zorbalık olarak iki ana kategoriye ayırmıştır. Bunun yanı sıra, tüm zorbalık türlerini doğrudan ve dolaylı olarak sınıflandırmıştır ve farklı zorbalık biçimlerinin bir arada görülebileceğine dikkat çekmiştir. Örneğin, fiziksel zorbalıkla birlikte sözel zorbalığın da bulunabileceğini belirtmiştir.

Yılmaz (2016) tarafından yapılan açıklamalara göre, zorbalık türleri aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

- 1) Fiziksel Zorbalık: Vurma, dürtme, boğazlama, saç çekme gibi fiziksel eylemler.
- 2) Sözel Zorbalık: Üzücü isimler takma, alay etme ve dedikodu yapma gibi sözlü eylemler.
- 3) Duygusal Zorbalık: Şantaj, adını çıkarma, aşağılama, dil, din, ırk gibi özellikleri hor görme, dışlama gibi duygusal eylemler.
- 4) Cinsel Zorbalık: Teşhircilik, röntgencilik, cinsel taciz, saldırı ve istismar gibi cinsel eylemler.
- 5) Siber Zorbalık: Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan bir tür. İnternet ve mesajlar aracılığıyla rahatsız etme, aşağılama ve dedikodu yapma gibi eylemler siber zorbalık olarak adlandırılır.

Polavoka (2018), zorbalığı fiziksel, psikolojik ve karma biçimler olarak sınıflandırmıştır. Psikolojik zorbalığın bir türü olan siber zorbalık da dahil olmak üzere modern formları diğerlerinden ayırmıştır. Siber zorbalığı diğerlerinden farklı

kılan şey, alıcının zorbayı kişisel olarak tanımamış olabileceği ve olayın dolaylı bir şekilde gerçekleşmesidir (Lee, 2004).

2.3. Siber Zorbalık

2.3.1. Siber Zorbalığın Tanımı

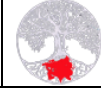
Zorbalık, bir bireyin veya bir grubun başkasına karşı sürekli rahatsız edici eylemlerini içeren bir kavramdır (Ellis ve Brass, 2017). İnternet, birçok olumlu yönü olmasına rağmen, zorbalık davranışlarının daha kolay ve erişilebilir bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanıyan bir platform sağlamaktadır. Sanal ortamlarda da yaygınlaşan bir terim olarak "siber zorbalık" da bulunmaktadır. Siber zorbalık terimi, Bill Belsey tarafından ilk defa 2003 yılında tanımlanmış ve sonraki yıllarda daha fazla araştırılan bir konu haline gelmiştir (Sung, 2018).

Siber zorbalık, kişiler veya gruplar tarafından, başkalarına kasıtlı ve sürekli düşmanca duygularla zarar vermek amacıyla iletişim teknolojilerinin kullanılması olarak tanımlanmıştır (Tanrıku, 2015). Siber zorbalıkla ilgili yapılan tanımlar arasında benzer özelliklerin bulunduğu görülmektedir. Akranlar arasında taciz ve çevrimiçi zorbalık olarak bilinen siber zorbalık, ergenler arasında en tehlikeli çevrimiçi etkinliklerden biri olarak kabul edilir. Siber zorbalık, bir bireyin veya grup tarafından, elektronik yollarla agresif bir şekilde saldırılması ve bu saldırının yaygın ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan bir araç olarak kullanılır (Walker, 2010). Genel olarak siber zorbalık; sosyal medya platformlarında (Instagram, Facebook, Twitter, Myspace) hoş olmayan yorumlar yapılması, çevrimiçi ortamlarda veya e-posta yoluyla tehdit içeren veya zarar verici mesajların gönderilmesi, veya fiziksel tehditlere maruz kalma gibi durumları içerebilir (Hinduja ve Patchin, 2010).

Zorbalık, uzun süredir tanınan bir kavram olup, teknolojinin yaygın kullanımıyla birlikte uygulama alanı genişlemiş ve sanal ortamlara taşınmıştır. Sürekli değişen ve gelişen teknolojinin sağladığı geniş imkânlar, kolay erişim sunan sanal ortamlar, anonimliğin korunabilmesi ve çevrimiçi platformların sıkça kullanılması, siber zorbalığı ciddi bir sorun haline getirmiştir (Topçu Uzer ve Tanrıku, 2017). Siber zorbalık farklı şekillerde tanımlansa da, siber mağduriyet durumu tek bir tanıma sahiptir ve siber zorbalığa maruz kalan kişinin durumuna siber mağduriyet denir (Süslü ve Oktay, 2018). Yapılan araştırmalar, siber mağduriyetin sürekli olarak arttığını ve iletişim teknolojilerini kullanan bireylerin sanal dünyada kurdukları ilişkiler sonucunda mağduriyet yaşama riskinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, siber mağdurların, diğer zorbalık türlerine maruz kalan bireylere kıyasla daha fazla psikolojik zarar gördüğü belirtilmektedir (Karaca, Mutlu ve Gencer, 2021).

Bir davranışın siber zorbalık olarak kabul edilebilmesi için belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Siber zorbalık yapan bireyin niyeti, mağdura zarar vermek olmalıdır; bu zarar psikolojik, fiziksel veya sosyal boyutta olabilir. Siber zorbalık eyleminin sürekli devam etmesi beklenir, ancak bu eylemin ne kadar tekrar etmesinin gerektiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bireyin bir kez siber zorbalık davranışına maruz kalmış olması, olayın siber zorbalık olarak kabul edilmesini mümkün kılar (Kaya, 2020).

Siber zorbalık yapabilmek için bireyin teknoloji (bilgisayar, telefon, tablet) kullanması gereklidir. Bir diğer önemli özellik ise siber zorbalık yapan kişi ile mağdur arasında bir güç dengesizliği bulunmasıdır (Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Bu güç dengesizliği, fiziksel güç veya sosyal statüden ziyade, teknoloji kullanımındaki yeteneklerle ilgilidir. Siber zorbaların iletişim teknolojilerini siber mağdurlara göre

daha etkin kullanabilmesi, siber zorbalıkta güç dengesizliği olarak değerlendirilir (Süslü ve Oktay, 2018).

Teknolojik platformlarda, kimliğin gizlenmesi yani anonimlik, denetim eksikliği, zarar verme yöntemlerinin çeşitliliği, yüz yüze iletişimin olmaması sebebiyle empati yapmanın zorluğu ve zararın boyutunun belirsizliği gibi özellikler, siber zorbalığı sanal ortamlarda çekici kılmaktadır (Suler, 2004). Sanal dünyadaki zorbalığın kendilerini gizlemeleri, bu tür zorbalığın diğer türlerine göre daha öncelikli hale gelmesine yol açmaktadır.

Toplamda düşünüldüğünde, siber zorbalık genellikle bir kişi veya grup tarafından, mesajlar veya e-postalar yoluyla kasıtlı olarak zarar verme niyetiyle gerçekleştirilen tehdit etme, rahatsız edici mesajlar gönderme veya taciz içerikli yazılar yazma gibi eylemlerle tanımlanabilir. Sanal platformlardan kişiyi dışlamak, dedikodu yaymak, iftira atmak, izinsiz şekilde utanç verici fotoğraflar paylaşmak veya küçültücü ifadeler kullanmak da siber zorbalık örnekleri arasında sayılabilir. Bir davranışın siber zorbalık olarak kabul edilebilmesi için amaçlı olarak zarar verme amacı taşıması, tekrar edici olması, güç dengesizliği bulunması ve iletişim teknolojilerinin kullanılması gerekmektedir. Siber zorbalığı çekici kılan etkenler ise, sanal alanlarda kimliğin gizli tutulabilmesi, yüz yüze iletişimin olmaması, zararın boyutunun belirsizliği, teknolojiye kolay erişilebilmesi gibi faktörlerdir..

2.3.2. Siber Zorbalık Türleri

Siber zorbalık, çevrimiçi platformlarda gözlenen ve siber mağdurlarda çeşitli sorunlara yol açan bir durum olarak ifade edilmektedir. Mevcut literatür incelendiğinde, siber zorbalıkla ilgili farklı sınıflandırmaların yapıldığı gözlenmiştir. Bazı araştırmacılar siber zorbalığı, eylemin gerçekleştiği ortama göre sınıflandırırken (Smith vd., 2008), diğerleri ise davranışların özelliklerine dayalı olarak sınıflandırma yapmıştır (Beran ve Li, 2007).

Siber zorbalık, e-posta, kısa mesajlar, sohbet odaları, rol yapma oyunları, sosyal medya ve bloglar gibi çeşitli elektronik platformlarda meydana gelir. Elektronik ortamlar hızla evrim geçirirken, bu platformların popülerliği de hızla değişmekte ve artmaktadır (Whittaker ve Kowalski, 2014). Heron ve diğerlerinin (2019) yaptığı bir araştırmaya göre, üniversite öğrencilerinin %99.5'i akıllı telefon sahibi ve %95'i mobil cihazlarında çeşitli sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır. Katılımcıların %97'si günlük iletişim için mobil cihazlarını kullanırken, %92'si günde en az bir kez e-posta göndermektedir. Araştırmalar, üniversite öğrencilerinin siber zorbalık için en yaygın kullandığı yöntemlerin anlık mesajlaşma, sosyal ağlar, yazılı mesajlaşma, sohbet odaları, e-posta ve bloglar olduğunu ortaya koymuştur (Asher vd., 2017; Na vd., 2015; Whittaker ve Kowalski, 2014). Aynı zamanda, siber zorbalık yapan kişilerin anonimliğinin, özellikle e-posta ile iletişimde daha yaygın olan siber zorbalığı öngördüğü bulunmuştur (Barlett, 2015).

Beran ve Li'ye (2007) göre, başlıca altı tür siber saldırı bulunmaktadır.

• **Parlama (Flaming):** Parlama, özel olarak bir kişiye veya çevrimiçi bir gruba yönelik öfke veya kaba davranışlarla ifade edilen bir kavramdır (Li, 2010). Beran ve Li (2007), parlamanın e-posta veya metin mesajı gibi farklı platformlarda ortaya çıkabileceğini vurgular. Nuccitelli (2012), parlamanın normal mesajların özelliklerini taşısa da genellikle grup tartışmalarını, sohbet odalarını ve çevrimiçi ortamlarda güç veya hakimiyet kurma amacını taşıdığını belirtir.

• **Taciz ve Siber Taciz (Harassment and Cyberstalking):** Taciz, bir kişiye ardışık saldırganlık içeren iletiler gönderme eylemidir. Siber taciz ise, zarar verme tehdidi

veya ürkütücü mesajları içerebilen bir tür tacizdir. Araştırmalar, taciz ve siber taciz vakalarının çoğunda tacizcilerin mağdurların tanıdığı kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer vakalarda ise tacizcilerin yabancılar, yakın partnerler veya eski partnerler olduğu belirtilmektedir.

• **Aşağılama/Bilgi Yayma (Denigration/Information Spreading):** Küçültme veya aşağılama, yanlış ve zarar verici ifadeleri bir kişiye iletmeyi veya yaymayı içerir (Beran ve Li, 2007; Li, 2010). Aynı zamanda, bir kişiyle alay etme, itibarını lekeleme veya ilişkilerine müdahale etme amacıyla, doğru olmasa da dedikodu ve söylentilerin yayılmasını içerebilir (Beran ve Li, 2007; Nuccitelli, 2012). Küçültme, bir kişinin itibarını zedelemek amacıyla fotoğraf veya videoların paylaşılmasını da içerebilir (Langos, 2014).

• **Kimliğe Bürünme (Impersonation):** Maskeleye olarak da adlandırılan kimlik taklit etme, başka bir kişi gibi davranarak, o kişiyi kötüleyen veya potansiyel olarak tehlikeli bir duruma sokan iletiler yayınlamayı veya göndermeyi içerir (Baren ve Li 2007; Li 2010). Langos (2014), bu siber zorbalık biçiminin bazen mağdurların kişisel çevrimiçi e-postalarına veya sosyal medya hesaplarına erişimi gerektirebileceğini ve bu durumun hem mahremiyet ihlali hem de küçültmeyle sonuçlanabileceğini belirtmektedir.

• **Dışlama (Exclusion):** Dışlama, bir kişinin çevrimiçi gruplardan veya etkinliklerden kasıtlı olarak dışlanmasını içeren eylemleri ifade eder (Li, 2010). Dışlama, mağdurların anlık mesaj gruplarından, sosyal medya arkadaşlık platformlarından ve diğer çevrimiçi grup etkinliklerinden bilinçli bir şekilde dışlanmasını içerebilir. Facebook gibi bir sosyal medya platformunda siber zorbalığın incelendiği bir araştırmada (Dredge vd., 2014), katılımcıların %48'inin, sosyal ağ sitelerinde arkadaşlarının bilerek çıkarıldığını veya kasıtlı olarak engellendiğini belirttiği görülmüştür.

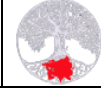
• **Teşhir, İfşa Etme ve Hile (Exposing, Outing and Trickery):** İfşa etme, ortaya çıkarma ve kandırma, çevrimiçi etkileşimlerle bir kişiyi aldatarak utanç verici veya özel bilgileri açığa çıkarmayı ve daha sonra bu bilgileri kamuya duyurmayı içerir (Li, 2010). Özel fotoğrafların veya video kliplerin siber zorbalık mağdurları için rahatsız edici olduğu bildirilmiştir (Langos, 2014).

2.3.3. Siber Zorbalığı Etkileyen Etmenler

Siber zorbalık, teknolojinin yaygınlaşması ve birçok sosyal ağın kullanımının artmasıyla hem Türkiye hem de dünya genelinde önem kazanan ve araştırma gerektiren bir konu haline gelmiştir. Özellikle ergenlik döneminde siber zorbalığın yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Ergenler üzerinde psikolojik, duygusal ve sosyal gelişim gibi birçok alanı olumsuz etkileyen bu durum, bu davranışların nedenlerinin araştırılmasını gerektirmiştir. Kowalski ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmalara göre, siber zorbalığı etkileyen faktörler bireysel ve çevresel olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Bireysel faktörler arasında yaş, cinsiyet, ekonomik durum, internet kullanım süresi, motivasyon ve kişilik özellikleri yer alırken, çevresel faktörler ise aile ve arkadaş ilişkileri ile sosyal çevre özelliklerini içermektedir. Aşağıda siber zorbalığı etkileyen faktörler sıralanmıştır.

2.3.3.1. Siber Zorbalığı Etkileyen Bireysel Etmenler

Yaş: Siber zorba ve siber mağdur olma durumunun yaşa göre incelendiği çalışmalar farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırmalarda yaş ve sınıf düzeyi ile siber zorbalık arasında ilişki bulunamamıştır (Erdur Baker ve Kavşut, 2007). Williams ve Guerra (2007) 10 yaşından itibaren siber zorbalık davranışının arttığını, 13 yaşında

ise en yüksek seviyeye ulaştığını belirtmiştir. Ayas ve Horzum (2012) ise siber mağduriyetin 6. sınıfta, siber zorba olmanın ise 8. sınıfta daha yaygın olduğunu gözlemlemişlerdir. İletişim teknolojilerinin kullanımının artmasıyla siber zorbalık davranışının yaşla birlikte arttığı düşünülmektedir (O'Neill ve Dinh, 2015). Öğrencilerin yaşları ilerledikçe internet kullanım süreleri artmakta, iletişim teknolojilerini kullanma yetenekleri gelişmektedir. Aynı zamanda yaşın artmasıyla sanal ortamlara katılma olasılıkları yükselmekte, bu da siber zorbalık ve siber mağduriyet riskini artırmaktadır (Baştürk Akça ve Sayımer, 2017).

Cinsiyet: Siber zorbalığı etkileyen bir diğer faktör cinsiyettir. Fakat bu konuda yapılan araştırmalar farklı sonuçlar sunmaktadır. Bir grup araştırmada, siber zorbalığın cinsiyetle anlamlı bir şekilde ilişkilendiği görülürken (Calvete vd., 2010), diğer çalışmalarda bu ilişki bulunamamıştır (Balakrishnan, 2015). Araştırmalar, erkeklerin genellikle kızlardan daha fazla siber zorba olduğunu ve siber mağduriyet yaşadığını göstermektedir (Campbell vd., 2013). Türkiye'deki çalışmalar, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre siber zorbalık konusunda daha aktif olduklarını gösterirken (Erdur Baker ve Kavşut, 2007), bu durum kültürel faktörlere dayandırılmıştır. Türkiye'de kız çocuklarının daha koruyucu ve baskıcı bir ebeveyn tutumuyla yetiştirilmesi, erkeklerin saldırgan davranışlarının göz ardı edilmesi, erkeklere daha hoşgörülü yaklaşılması gibi nedenler erkeklerin siber zorbalık yapma eğilimini açıklayan faktörler olarak gösterilmiştir (Erdur Baker, 2010). Roller göz önüne alındığında, siber zorbalıkta erkeklerin daha fazla zorbalık yapma eğiliminde olduğu, kızların ise daha fazla siber mağduriyet yaşama olasılığı olduğu belirtilmiştir (Mishna vd., 2012).

Sosyoekonomik Düzey ve İnternet Kullanım Sıklığı: Yapılan araştırmalar, sosyoekonomik durum ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin, iletişim teknolojilerine erişim imkanı, internet kullanım sıklığı ve çevrimiçi zaman harcama ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Wang ve ekibi (2009), gerçekleştirdikleri çalışmada, siber zorbalık ile sosyoekonomik durum arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durumun nedeni, sosyoekonomik düzeyin artmasıyla iletişim teknolojilerine ulaşımın artma olasılığının yükselmesi olarak belirtilmiştir. Eroğlu (2014) ise araştırmasında, sosyoekonomik durum veya aylık gelir düzeyine göre siber zorbalığın farklılaşmadığını bulmuş ve bu durumu iletişim teknolojilerinin daha yaygın ve ekonomik hale gelmesine bağlamıştır, böylece her düzeyden bireyin teknolojik ürünlere ulaşabilmesi sağlanmıştır. Ergenlerin siber mağduriyet yaşama olasılığı, interneti yoğun şekilde kullanmaları ve çevrimiçi ortamda daha fazla zaman geçirmeleri nedeniyle artış gösterir (Erdur Baker, 2010). Twyman ve diğerleri (2010), bilgisayar ve internet aracılığıyla sosyal etkinliklere katılan çocukların siber zorbalık yapma ve siber mağduriyet yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Motivasyon, Algı ve Değerler: Gençlerin siber zorba olma davranışlarını etkileyen dürtüler ve algılar, siber zorbalıkla mücadelede önemli bireysel faktörler arasında yer almaktadır. Gençlerin siber zorbalık eylemlerine yönlendiren sebepler çeşitlilik göstermektedir. Bu sebepler arasında öç alma, anlaşmazlık yaşanan kişiyi sanal ortamda rahatsız etme, eğlenceli vakit geçirme, şaka yapma, teknoloji yeteneklerini sergileme gibi nedenler sayılabilir (Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Gençler, siber zorbalık nedenlerini arkadaşlık ilişkilerini güçlendirmek, sıkıntıyı gidermek, olumsuz bir durumdan intikam alma olarak açıklamaktadır. Ayrıca, siber zorbalık eylemlerini sürdürme sebepleri arasında vakit geçirme, yeni arkadaşlar edinme, kişisel memnuniyet sağlama isteği bulunmaktadır (Yaman ve Peker, 2012). Siber

zorbalık eylemlerinin zevk amacıyla gerçekleştirilmesi, zorbaların bu davranışlarıyla eğlenceli vakit geçirme, arkadaş çevresini eğlendirme, sosyal bağlam oluşturma, dikkat çekme, eylemlerini akılcı bir amaçla örtüşme gibi motivasyonlarla yapıldığını göstermektedir (İnselöz ve Uçanok, 2013).

Kişilik özellikleri: Siber zorbalık, bireyleri siber mağdur veya siber zorba olma konusunda daha hassas hale getiren kişisel özelliklerle ilişkilendirilir. Ergenler, siber zorbalık yapanların genellikle karakter özelliklerine sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu özellikler arasında düşük özsaygı, dürtüsel problemler yaşama ve diğer kişilerle uyum sağlama zorlukları yer almaktadır (Smith vd., 2008). Ayrıca, siber zorba olarak nitelendirilenlerin kendini merkeze alan, agresif, sorumluluk almaktan kaçınan ve duygusal olarak istikrarsız bireyler oldukları belirtilmiştir (İnselöz ve Uçanok, 2013). Siber mağdurların özellikleri ise içe dönük ve dışa dönük olmak üzere iki farklı kutupta değerlendirilmiştir. İçe dönük bireylerin siber mağduriyet yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir, çünkü kendilerini savunma konusunda zorluk yaşayabilirler. Dışa dönük bireyler ise sosyal ve popüler olmaları nedeniyle kıskanılabilir ve bu nedenle siber zorbalığa maruz kalabilirler (Topçu vd., 2013).

Siber zorbalığın, psikopati olarak nitelendirilen kişilik bozukluğu ile ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Psikopati, empati ve vicdani duyguların eksikliği ile karakterize edilen bir kişilik bozukluğudur (Pabian vd., 2015).

2.3.3.2. Siber Zorbalığı Etkileyen Çevresel Etmenler

Aile İlişkileri: Ergenlik dönemi, bireylerin hayatında önemli bir aşamadır. Bu dönemde ergenlerin ebeveynlerine bağlanma tarzları ile ebeveynlerin tutum ve davranışları oldukça etkilidir. Sosyal öğrenme teorisine göre, aile ile etkileşim sırasında gözlem ve model alma yoluyla öğrenilen davranışlar, arkadaş ilişkilerine aktarılmaktadır (Steinberg, 2001). Çocukların zorbalıkla ilgili davranışları, ebeveynlerinin tutum ve davranışlarına bağlı olarak şekillenir (Serin, 2012). Ergenlerin siber zorba veya siber mağdur olma durumunda, ebeveynleri ile ilişkileri, aile yapısı ve uygulanan disiplin yöntemleri risk oluşturabilir ya da koruyucu etki gösterebilir (Cross vd., 2015). Ergenlik döneminde ebeveynlerin gerekli destekleri sağlamamasının, siber zorba olma veya siber mağduriyetle ilişkilendirildiği belirtilmiştir (Wang vd., 2009). Ergenler, siber zorbalık veya siber mağduriyet yaşadıklarında bu durumları aileleriyle paylaşmayabilirler; bunun nedenleri arasında internet ve iletişim teknolojilerinin kullanımının sınırlanması ve cezalandırılmaktan çekinme bulunmaktadır (Hoff ve Mitchell, 2009).

Akran İlişkileri: Ergenlik döneminin özgün bir özelliği, arkadaş ilişkilerinin önem kazanmasıdır (Steinberg, 2007). Ergenler için olumlu etkileri olan akran grupları, olumsuz etkileriyle agresiflik, sorumsuzluk, suça yatkınlık, şiddet uygulama gibi zorbalık eğilimleri arasında ilişkilendirilmektedir (Totan ve Yöndem, 2007).

Sosyal Öğrenme kuramına göre, olumsuz rol modellerin ve saldırgan davranışların ödüllendirilmesinin sonucunda birey zorbalık yapmaya ve bu davranışı sürdürmeye devam edebilir. Siber zorbalık davranışı, diğerlerinin siber zorbalığı teşvik etmesi veya zorbalıkla müdahale etmemesi sonucunda güçlenir. Sosyal medya platformlarında ise sergilenen davranışın diğer kullanıcılar tarafından onaylanması, bu davranışın pekişmesi anlamına gelir. Akran desteğinin eksikliği, siber zorbalıkla ilişkilendirilmiştir (Calvete vd., 2010). Bireyin kendini yalnız hissetmesi, sosyal ilişkiler kuramaması veya arkadaşları arasında ilgi görmemesi, siber mağduriyet riskini artırabilir..

Algılanan Okul İklimi: Ergenlerin, okulun atmosferini nasıl algıladıkları, duygusal, davranışsal ve sosyal sorunlarla başa çıkma yetenekleri açısından kritiktir (Bayar ve Uçanok, 2012). Siber zorbalık her ne kadar her yerde ve sürekli bir şekilde gerçekleşse de, algıladıkları okul ortamıyla siber zorbalık arasında ilişki olduğu belirtilmektedir (Kowalski vd., 2014). Olumlu bir okul tutumuna sahip olan ve okulu güvenli, adil ve keyifli bir yer olarak gören ergenlerin, siber zorbalıkla daha az ilişkilendirildiği vurgulanmıştır (Williams ve Guerra, 2007). Siber mağduriyet yaşayan bireylerin okula bağlılığının düşük olduğu, siber zorbalık yapanların ise okulu olumsuz şekilde algıladığı ifade edilmektedir (Guo, 2016).

2.3.4. Siber Zorbalığın Etkileri

İnternet kullanımı, bireylere büyük kolaylıklar sunsa da içerisinde birçok risk barındırmaktadır. Sanal ortamlarda siber zorbalığa maruz kalma olasılığı yüksektir. Siber zorbalık, hem zorbaları hem de mağdurları psikolojik, duygusal, sosyal, davranışsal ve akademik açılarından etkilemektedir (Topçu Uzer ve Tanrıkulu, 2017). Ergenlik dönemindeki siber zorbalığın psikolojik etkileri arasında depresyon, intihar düşünceleri, düşük benlik saygısı, kaygı ve stres yer almaktadır. Willard (2005), siber zorbalığın diğer zorbalık türlerine göre daha etkili ve zarar verici olduğunu vurgulamaktadır. Bunun nedeni, siber zorbalığın anonim olması, her zaman ve her yerde gerçekleşebilmesi, geniş bir topluluğa yayılabilmesi olarak açıklanmıştır. Siber zorbalıkta, mağdur ile zorbanın birbirini tanımasa bile mağdurun psikolojik olarak zarar gördüğü belirtilmektedir (Erdur Baker ve Kavşut, 2007).

Okul ve Sosyal Kaçınma: Genellikle çocuklar, zorbalık kurbanı olduklarını gizlemeyi tercih ederler (Jenkins vd., 2017). Sıkça, mağdur geri çekilir ve arkadaşlarıyla vakit geçirme veya aile etkinliklerine katılma isteği duymaz. Okuldan kaçınma, hastalık numaraları yapma, uyku sorunları yaşama veya huysuzluk gibi davranışlarla kendini gösterebilir.

Siber zorbalığın sürekli olması, düşük benlik saygısı, geleceğe olumsuz bir bakış, sosyal destek eksikliği ve genel olarak düşük okula katılım memnuniyeti seviyelerine yol açabilir (Smokowski vd., 2014). Jenkins ve diğerleri (2017), siber mağdurların kaygı, depresyon, akran reddi ve ayrımcılık hissini yanı sıra okuldan kaçınma deneyimlediğini belirtmiştir. Bulgular, herhangi bir tür zorbalığın mağdur üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini göstermektedir. Eğer zorbalık sürekli bir hal alırsa, mağdurun zihinsel sağlığını ciddi şekilde etkileyebileceği bir travma noktasına gelebilir.

Uyumakta Zorluk: Online sosyalleşme olumsuz bir yöne döndüğünde, çocuklar ve gençler arasında uyku sorunları ortaya çıkabilmektedir (Kwon vd., 2020). Kwon'un araştırması, uykusuzluk ve siber zorbalık mağduriyetinin ilişkili olduğunu ilk defa inceleyen çalışmalardan biridir. Siber zorbalığın artmasının, bir bireyin uyku kalitesi ve ruh sağlığını etkilediği bulunmuştur. Bu çalışmanın sonuçlarının, diğer araştırmacılar ve sağlık profesyonelleri için değerli olduğu düşünülmektedir.

Olumsuz Ruh Hali: Eğer depresyon, endişe, irritabilite, kaygı, öfke veya durgunluk gibi belirtiler göze çarpıyorsa, siber zorbalık devam ediyor olabilir. Siber zorbalık, sağlık sorunları ve depresyon, kaygı, öfke gibi psikolojik sorunlarla yakından ilişkilendirilmiştir. Siber mağdurların; mutsuzluk, pişmanlık, dışlanmışlık (Bridge ve Duman, 2019), incinmişlik, destek arayışı, yalnızlık (Semerci, 2017) gibi duyguları yaşadığı belirtilmektedir. Kendine saygı eksikliği, arkadaş ilişkilerinde bozulma, sosyal çevrelerde uyumsuzluk, ilişki kurmada güçlük yaşama gibi problemler

yaşandığı (Büyükıldırım ve Dilmaç, 2015) ve başkalarına karşı güvensizlik hissi oluştuğu (Tokunaga, 2010) ifade edilmektedir.

İntihar Düşünceleri: Ergenlik dönemi, biyolojik, duygusal ve psikolojik değişikliklerin bir araya geldiği, zorluklarla başa çıkmada çocuklar için zor bir dönem olarak bilinmektedir (Kaur ve Kang, 2019). Bu süreç gençlerde üzüntü, intihar düşünceleri, kaygı ve depresyon gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu dönem aynı zamanda sosyal ve ilişkisel yönlerin inşa edildiği bir dönemdir. Ancak fizyolojik değişikliklerin ötesinde, bu semptomlara yol açabilecek diğer risk faktörleri de vardır. Aile desteği eksikliği, okul baskısı, akran izolasyonu veya zorbalık gibi etmenler bu durumu tetikleyebilir (Slavova ve Omar, 2017).

2.3.5. Siber Zorbalığın Geleneksel Zorbalıktan Farkı

Siber zorbalık, iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımıyla ortaya çıkan ve sürekli olarak artan bir tür zorbalıktır. Geleneksel zorbalık, yüz yüze gerçekleşen ve siber zorbalıktan ayırt etmek için tercih edilen bir terim olarak kullanılmaktadır (İnselöz ve Uçanok, 2013). Araştırmacılar, siber zorbalığın teknolojinin gelişmesiyle birlikte farklı bir kavram olarak ortaya çıktığını ve geleneksel zorbalığın bir uzantısı olduğunu belirtmektedir (Çiftçi, 2018). Geleneksel zorbalık ile siber zorbalık birbiriyle iç içe geçmiş kavramlardır ve bazı yönlerden birbirinden farklılık göstermektedir.

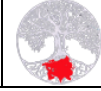
Siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayıran bir özellik, anonim olması veya kimliğin belirsizliğidir. Siber mağdurlar, zorbanın tanıdık veya tanımadık bir kişi olup olmadığını ayırt etmekte güçlük yaşayabilirler (Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Siber ortamlarda kimliğin gizli kalabilmesi, kişinin kendini özgür hissetmesini ve karşıdaki kişi hakkında dedikodu yapma, iftira atma, tehdit içerikli mesajlar gönderme gibi zorbalık türlerini yapmasını teşvik edebilir (Beckerman ve Nocero, 2003).

Her iki zorbalık türünde de zorba ile mağdur arasında güç dengesizliği bulunmaktadır, ancak gücün içeriği farklılık göstermektedir. Geleneksel zorbalıkta güç dengesizliği genellikle fiziksel veya sosyal statüye dayalıdır, öte yandan siber zorbalıkta güç dengesizliği teknoloji kullanma yeteneği üzerinden yaşanır. Siber zorbalık yapanlar genellikle teknolojiyi daha iyi kullanma yeteneğine sahiptir, teknik becerileri daha üstündür. Bir davranışın siber zorbalık olarak kabul edilebilmesi için telefon, tablet, bilgisayar gibi teknolojik araçların kullanılması gerekmektedir; bu nedenle siber zorbalık her yerde ve her zaman gerçekleşebilir. Bu noktada geleneksel zorbalıktan ayrılır çünkü geleneksel zorbalıkta mağdur zorbadan uzaklaştığında zorbalık sona ererken, siber zorbalık sürekli devam edebilir ve belirli zaman aralıklarıyla tekrarlanabilir. Geleneksel zorbalık durumunda seyirciler genellikle olayın gerçekleştiği yerde bulunurken, siber zorbalık durumunda ise çok sayıda seyirci olabilir. Siber zorbalık aylar veya yıllar boyunca devam edebilir ve etkisi daha kalıcı olabilir (Ayas ve Horzum, 2010).

Sonuç olarak, siber zorbalığın anonim bir şekilde gerçekleştirilmesi, teknolojik araçların kullanılması, zorbanın teknoloji becerilerinin üstün olması, seyircilerin kimliklerinin gizlenmesi ve geniş bir kitleye ulaşabilmesi, belirli bir mekân veya zaman sınırlamasının olmaması, etkisinin fiziksel konumla sınırlı olmaması, denetlenememesi ve kontrol edilememesi gibi özellikleri, geleneksel zorbalıktan ayıran temel faktörlerdir.

2.1.6. Siber Zorbalığı Önleme ve Müdahale Çalışmaları

Teknolojinin ilerlemesi ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımının artmasıyla birlikte, siber zorbalığın etki alanı genişlemiş ve siber zorbalık ile siber mağduriyet vakaları artış göstermiştir. Siber zorbalığın küresel bir sorun olduğu kabul edilmekte

ve birçok ülke, bu sorunla başa çıkmak için çeşitli çabalar göstermektedir (Pekşen Süslü, 2016). Siber zorbalıkla mücadele, ergenlerin bireysel çabalarının yanı sıra, hayatlarında önemli bir rol oynayan kişilerin ve kurumların desteği ile de ilişkilidir. Ergenlerin siber zorbalıkla başa çıkmak için kullandığı yöntemler çeşitlilik göstermektedir. Bu yöntemler duygu odaklı başa çıkma, kaçınma temelli başa çıkma ve sorun odaklı başa çıkma stratejilerini içermektedir. Duygu odaklı başa çıkma, olumsuz duyguları içe atmaktan kaçınarak ifade etmeyi veya başkalarına yönlendirmeyi içerir. Kaçınma temelli başa çıkma ise iletişimi kesme, mesajları engelleme veya stresli durumdan kaçınma şeklinde gerçekleşebilir. Sorun odaklı başa çıkma stratejisi ise bireyin ya tek başına ya da çevresindeki destekleyici kişilerin yardımıyla zorbalıkla mücadele etmeyi içerir. Mağdur kişi, zorbalık yaşadığı ortamlardan uzaklaşabilir veya yaşadıklarını güvendiği yetişkilere aktararak sosyal destek talep edebilir. Araştırmalar, sorun odaklı başa çıkma stratejisinin siber zorbalıkla mücadelede en etkili yöntem olduğunu göstermektedir (Jacobs vd., 2014). Ergenler, zorbalık durumlarıyla başa çıkmak için aileleri ve akranlarından destek almayı tercih etmektedirler. Araştırmalar, öğretmenlerden, aile üyelerinden ve akranlardan gelen desteklerin, geleneksel zorbalığın olumsuz etkilerinden ergenleri korumada önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde, siber zorbalıkla mücadelede de sosyal destek arayışının etkili bir yöntem olduğu vurgulanmıştır (Smith vd., 2008). Mağdurlar, yaşadıkları zorbalığı arkadaşlarına anlatmayı ve onlardan destek almayı en etkili çözüm olarak görmektedirler. Ergenler aynı zamanda ailelerinden de yardım talep etmektedir; ancak yapılan araştırmalar, aile desteği talebinin arkadaşlardan destek talebine göre daha az kullanılan bir strateji olduğunu göstermektedir (Arıcak vd., 2008).

Zorbalık davranışının temelinde çeşitli nedenlerin olduğu ifade edilse de, zorbalığın azaltılması veya engellenmesi için daha olumlu ve yapıcı davranışların teşvik edilmesi konusunda genel bir görüş birliği bulunmaktadır (Çifçi, 2010). Zorbalığın ergenler üzerinde kalıcı fiziksel ve duygusal etkileri olduğu iddiası, ailelerin, öğretmenlerin ve politikacıların müdahale çabalarını artırmıştır. Zararlı sonuçları azaltmaya yardımcı olan eğitim programlarına olan ilgi de artmaktadır (Olweus ve Limber, 2010). Okullar, zorbalıkla mücadele için belirli politikalar geliştirmekte ve bu çerçevede siber zorbalıkla ilgili bilgi vermek, zorbalık davranışına tepki göstermek ve yaptırım ve kanunlar hakkında tartışmalar yapmak gibi adımlar atmaktadır. İyi bir mücadele planı yapmak, siber zorbalıkla mücadelede ilk adım olarak kabul edilmektedir. Bu planın oluşturulmasında öğretmenler, okul yönetimi ve okul psikolojik danışmanları bir araya gelerek bir komite oluşturmalıdır. Mücadele planında teknolojinin rolü, siber zorbalığın tanımı, zararları, anonimliğin önemi, siber zorbalığın geleneksel zorbalığa göre daha ciddi sonuçlara yol açabileceği, genellikle gizlenen bir davranış olduğu gibi konular öğrencilere psiko-eğitim, grup çalışmaları ve rehberlik etkinlikleri aracılığıyla aktarılabilir. Bu yaklaşım, mücadelenin etkinliği açısından oldukça faydalı olabilir (Diamanduros vd., 2008).

Türkiye'de siber zorbalığın önlenmesi ve müdahale çalışmalarının çoğunlukla ortaöğretim öğrencilerine odaklandığı gözlenmektedir. Dokuz farklı ülkede geliştirilen 17 programın içeriği incelenmiş ve her bir programın farklı teorik temellere dayandığı belirtilmiştir. Bu programların içeriğinde genellikle teknolojiden bahsedilmemiş, daha çok zorbalıkla mücadele amacıyla hazırlandıkları görülmüştür (Tanrıku, 2017).

Zorbalığa müdahale çalışmaları farklı kuramlara dayanarak hazırlanabilmektedir ve bu çalışmaların etkililiği kuramsal temele bağlı olarak artmaktadır (Tanrıku, 2017). Genel gelişim teorisine göre, günlük yaşamda ve sanal ortamlarda engellemelere maruz kalan çocukların siber zorba davranışlar sergilediği öne sürülmüştür (Patchin ve Hinduja, 2011). Ekolojik yaklaşımda, çevresel faktörlerin siber zorba olma üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir (Gökkaya ve Sütçü, 2015). Sosyal bilgiyi işleme kuramı, kişinin sağlıklı problem çözme yöntemlerini kullanmadığını, bilgiyi işleme sürecinde sorunlar yaşadığını ifade eder. Gerekçeli Eylem Teorisi ise zorbalığın akran grupları arasında ilgi görmesinin, zorbalıkla ilgili görüşlerin olumlu yönde olmasının, mağdurun etkilenme düzeyinin bilinmemesinin ve empati eksikliğinin siber zorbalığın oluşumunda etkili olduğunu iddia eder. Bu kuramların dikkate alınması, önleme ve müdahale çalışmalarının etkinliğini artırabileceği düşünülmektedir.

3. Ortaöğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalık

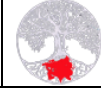
Okullarda giderek artan disiplin sorunlarına ek olarak siber zorbalık da ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, okulda başlattıkları zorbalığı sanal ortamda sürdürerek olayları siber zorbalık şekline dönüştürebilmektedirler.

Siber zorbalığı önlemek için ailelere ve okullara önemli görevler düşmektedir. Çocuklara teknolojiyi sağlıklı bir şekilde kullanmayı öğretecek farkındalık ve etik anlayış becerileri kazandırılmalıdır. Çocuklar, etkin bir şekilde denetlenirken rahatsız edilmemelidir. Ayrıca, olumlu bir okul kültürü oluşturulmalı ve kararlar birlikte alınan demokratik ve tutarlı bir disiplin anlayışı benimsenmelidir. Bu yaklaşımlar siber zorbalığın önüne geçmeye yardımcı olabilir (Yaman, Karakülah ve Dilmaç, 2013).

Okul, ergenler için sadece sosyal ve akademik bir ortam olmanın ötesinde, zamanlarının büyük bölümünü geçirdikleri ve hayatlarının odak noktasını oluşturan akranlarıyla birlikte olduğu bir yerdir (Bayar ve Uçanok, 2012).

Okulun tüm paydaşları, siber zorbalığın varlığını kabul ederek, bu tür durumlarla karşılaştığında nasıl hareket edilmesi gerektiğini ve nasıl müdahale edileceğini bilmelidir. Ne yazık ki, okul paydaşları arasında bu tür durumlara nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda yeterli bilgi ve farkındalık bulunmamaktadır. Ülkemizde, 2010 yılından bu yana okullar, siber zorbalıkla ilgili farkındalığı artırmak amacıyla bültenler yayınlama, broşürler hazırlama, tiyatro gösterileri düzenleme ve uzmanları davet ederek paneller düzenleme gibi etkinliklere yer vermeye başlamıştır (Odabaşı, 2017).

Okul ortamında ve sanal dünyada zorbalıkla hiç karşılaşmamış veya böyle bir eylemde bulunmamış bireyler, zorbalığa maruz kalan veya zorbalık yapan bireylerle kıyaslandığında okul ortamını daha güvenilir ve olumlu bir şekilde değerlendirmişlerdir. Araştırmalar, geleneksel zorbalığa maruz kalmanın veya zorbalık yapmanın, okul iklimini ve akran grubunu olumlu algılama ile negatif bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, katı kurallara sıkı sıkıya bağlı olan bireylerin bu durumları ile siber zorbalık arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Yaman, Karakülah ve Dilmaç, 2013). Çevresinde siber zorbalığa tanık olan öğrencilerin farkındalık seviyelerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, başka bir araştırmada, katılımcıların izleyici olarak gördükleri siber zorbalığı rahatça ifade etme eğiliminde oldukları, ancak kendi siber zorbalık eylemlerini özellikle açıklamaktan ve anlatmaktan kaçındıkları ortaya konmuştur (Dönmez ve Akbulut, 2016).

Sanal zorbalığa maruz kalan kişilerde, bu tür mağduriyetin sonucunda psikolojik etkiler gözlemlenmektedir. Sanal zorbalıkla karşılaşan öğrencilerin psikolojik sorunlar yaşamaması için, okul personeli, yöneticiler, öğretmenler ve özellikle psikolojik danışmanlar önemli sorumluluklar üstlenmektedir (Horzum ve Ayas, 2013).

İnternet kullanımının artmasıyla birlikte, veri güvenliği konusundan kaynaklanabilecek zararlar ve bu zararların yol açabileceği hukuksal sonuçların anlaşılması önemlidir. Öğretmenlerin bu konudaki farkındalığını artırmak ve ihtiyaçlara uygun eğitimler sağlamak, dijital veri güvenliğini sağlama konusunda önemli adımlardır (Yılmaz, Şahin ve Akbulut, 2015).

Başarılı öğrencilerin, okul ortamındaki başarısız olan öğrencilere göre daha az siber zorbalık mağduru veya siber zorba olduğu gözlemlenmiştir. Oyun ve internet bağımlılığı, okula devamı olumsuz etkileyerek akademik başarıyı düşürebilir (Yaman, Dönmez, Yurdakul ve Odabaşı 2017). Ortaokul öğrencileri arasında, en çok zaman harcadıkları etkinliğin internet ve cep telefonu kullanımı olduğu görülmektedir. Bir araştırmaya göre, öğretmen adayları interneti genellikle çevrimiçi oyunlar, alışveriş, sosyal medya hesapları, ödevler ve bilgi edinme amacıyla kullanmaktadırlar.

Semerci (2017) tarafından gerçekleştirilen "Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi" adlı araştırmada, lise öğrencilerinin sınıf düzeyine göre siber zorbalık ve mağduriyet durumları ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre, lise son sınıf öğrencilerinin liseye yeni başlayan 9. sınıf öğrencilerine kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla siber zorbalık davranışı sergilediği gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, 9. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf düzeylerinde okuyan öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha düşük seviyelerde siber zorba ve mağdur olma durumları olduğu belirlenmiştir.

Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre siber zorbalıkla başa çıkma yöntemlerine bakıldığında, 9 ve 10. sınıf öğrencilerinin 11. sınıfta okuyan öğrencilere kıyasla daha etkili yöntemler kullandıkları görülmektedir. Saldırganlıkla başa çıkma konusunda ise 11. sınıf öğrencilerinin, 9. sınıf öğrencilerine göre daha başarılı oldukları belirlenmiştir. 10-25 yaş arası gençlerin siber zorbalıkla başa çıkma stratejilerinde, en önemli yöntemin siber zorbayı engellemek olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Bu stratejiler arasında en sık kullanılanlar ise içerik silmek ve kişiyi engellemektir. Ergenlerde sınıf seviyelerinin artmasıyla birlikte sanal zorbalığın da arttığı gözlemlenmiştir (Kağan ve Ciminli, 2016).

Peker, Eroğlu ve Çitemel (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, siber zorbalık davranışı algılanan akademik başarı düzeyiyle ilişkilidir; algılanan akademik başarı düşük olduğunda siber zorbalık davranışının arttığı görülmüştür.

Polat ve Bayraktar (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin okudukları okullar arasında siber zorbalık ve mağduriyet açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde diğer lise türlerine göre daha fazla siber zorbalık görülmektedir. Meslek liselerindeki öğrencilerin imam hatip liselerinde okuyanlardan daha fazla siber zorbalık yaptığı, anadolu lisesi, genel lise ve meslek lisesindeki öğrencilerin ise imam hatip lisesinde öğrenci olanlara göre daha fazla siber mağdur olduğu görülmüştür. Okul türleri açısından incelendiğinde, Anadolu lisesindeki öğrencilerin diğer lise türlerindeki öğrencilere kıyasla daha fazla sanal zorbalık yaptığı belirlenmiştir (Kağan ve Ciminli, 2016).

Okullarda artan şiddet, okul yöneticilerinin yetersiz kaldığı bir konu olarak öne çıkmaktadır. Zorbalık davranışının önlenmesi için okulun paydaşları, öğretmenler, idari kadro, hizmetli kadro ve rehberlik servisi gibi tüm unsurların işbirliği yaparak önlemler almalı ve bu tür durumların yaşanmaması için tedbirler geliştirmelidirler. Zorbalığa maruz kalan veya zorbalık yapan öğrenciler için okul içinde bir ekip oluşturularak, bu durumla başa çıkma yöntemleri ve öfke kontrolü gibi rehabilitasyon programları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Özellikle siber zorbalık konusunda, okul yöneticileri ve rehberlik servisleri öğretmenlere, öğrencilere ve ailelere eğitim vererek onları bilinçlendirme çalışmaları yapmalıdır (Polat ve Bayraktar, 2016).

Öğrenci eğitimi sürecinde, aile ve okul birlikte düşünülmelidir. Okullar, öğrencilerin eğitimi için ailelerin desteğine ihtiyaç duyar. Bu bağlamda, okul ile aile arasındaki etkili yöntem, birebir görüşmelerdir. Ailenin okulla işbirliği içinde olması, öğrencinin psikolojik olarak olumlu etkilenmesine ve başarısının artmasına yardımcı olur (Yıldırım ve Dönmez, 2008).

Zorbalık davranışlarının okul ortamında yaygınlaşmasının engellenmesi ve hatta azaltılması amacıyla, ebeveynler ve öğretmenler sürekli olarak önlem odaklı yöntemler geliştirmeli, iletişim halinde olmalı ve deneyimlerini birbirleriyle paylaşarak sorunlara çözüm aramalıdır. Aksi takdirde, yanlış yöntemlerin kullanılması veya hiçbir önlem alınmaması, öğretmenleri ve ebeveynleri şiddetin bir parçası haline getirebilir.

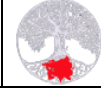
4. SONUÇ

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, iletişim araçlarının yaygınlaşması ve internetin her alana nüfuz etmesi, maalesef olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Bu olumsuz sonuçlardan biri de ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler arasında sıklıkla görülen siber zorbalıktır. Siber zorbalık, fiziksel temas olmaksızın elektronik iletişim araçları kullanılarak kişilere zarar verme veya taciz etme şeklinde gerçekleşen bir olgudur. Bu tehlikeli durumun etkileri ciddi boyutlara ulaşabilirken, çözüm yolları da dikkatle ele alınmalıdır.

Siber zorbalığın, genç bireylerin ruhsal ve sosyal gelişimine olumsuz etkileri olduğu açıktır. Mağdur olan öğrencilerde düşük özsaygı, özgüven eksikliği, anksiyete, depresyon gibi psikolojik sorunlar ortaya çıkabilir. Aynı zamanda, siber zorbalığın fiziksel zorbalık gibi sonuçları da olabilir; örneğin intihar düşünceleri veya davranışları gibi acı verici sonuçlarla karşılaşma ihtimali vardır. Bu durum, genç bireylerin kendilerini ifade edemediği, duygusal zorluklarla başa çıkamadığı ve empati yeteneklerini kaybettiği bir ortamın ürünüdür.

Siber zorbalığın önüne geçmek ve bu tehlikeyi en aza indirmek için çeşitli çözüm yolları vardır. Öncelikle, okulların, öğretmenlerin ve velilerin bu konuda bilinçlenmeleri ve eğitim almaları gerekmektedir. Eğitim kurumlarının, siber zorbalığın ne olduğu, nasıl önlenmesi gerektiği ve mağdurlara nasıl yardımcı olunacağı konusunda öğrencilere ve velilere düzenli olarak bilgi vermesi önemlidir. Ayrıca, öğrencilere dijital vatandaşlık ve etik konularında eğitim verilmesi, çevrimiçi davranışların gerçek dünyadaki sonuçlarını anlamalarına yardımcı olabilir.

Teknolojinin kendisi de çözümün bir parçası olabilir. Sosyal medya platformları ve iletişim uygulamaları, zorba davranışları tespit edebilecek algoritmalar geliştirilerek ve kullanıcılarına güvenliği artırmak için araçlar sunarak bu soruna karşı aktif bir şekilde

mücadele edebilirler. Aynı zamanda, mağdurlara anonim olarak yardım sağlayabilecek destek hatları gibi kaynaklar oluşturmak da önemlidir.

Sonuç olarak, siber zorbalık ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler arasında ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tehlike, genç bireylerin psikolojik ve sosyal sağlığını olumsuz etkilemenin yanı sıra, hayatlarına da trajik sonuçlar getirebilir. Ancak, eğitim, farkındalık ve teknolojinin etkin kullanımıyla siber zorbalığın önüne geçilebilir ve gençlerin güvenli ve sağlıklı bir çevrede yetişmeleri sağlanabilir. Toplum olarak bu sorunun üzerine kararlılıkla gitmeli ve geleceğimizin teminatı olan gençleri korumalıyız..

REFERENCES

- Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *Cyberpsychology & behavior*, 11(3), 253-261.
- Arıcak, O. T. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike. *Kariyer Penceresi*, 2(6), 10-12.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2010). Sanal Zorba/Kurban Ölçek Geliştirme Çalışması. *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 1-17.
- Balakrishnan, V. (2015). Malezya'da Genç Yetişkinler Arasında Siber Zorbalık: Cinsiyet, Yaş ve İnternet Sıklığının Rollerini. *İnsan Davranışında Bilgisayarlar*, 46, 149-157.
- Barlett, C. P. (2015). Anonymously Hurting Others Online: The Effect Of Anonymity On Cyberbullying Frequency. *Psychology of Popular Media Culture*, 4(2), 70-79.
- Baştürk Akca, E., Sayımer, İ. (2017). Siber Zorbalık Kavramı, Türleri ve İlişkili Olduğu Faktörler: Mevcut Araştırmalar Üzerinden Bir Değerlendirme. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30): 1-20.
- Bayar, Y., Uçanok, Z. (2012). Okul Sosyal İklimi İle Geleneksel Ve Sanal Zorbalık Arasındaki İlişkiler: Genellenmiş Akran Algısının Aracı Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70): 101.
- Beckerman, L. & Nocero, J. (2003). High-tech Student Hate Mail. *The Education Digest*, 68(6), 37-40.
- Begotti, T., & Acquadro Maran, D. (2019). Characteristics of cyberstalking behavior, consequences, and coping strategies: A cross-sectional study in a sample of Italian university students. *Future Internet*, 11(5), 120.
- Beran, T., & Li, Q. (2007). The Relationship Between Cyberbullying And School Bullying. *The Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33.
- Bridge, E. N., & Duman, N. (2019). Ergenlerde Siber Zorbalığa Duyarlılığın Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(3), 158-165.

- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve Orta Ergenlikte Geleneksel Ve Sanal Akran Zorbalığına İlişkin Betimsel Bir İnceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15 (29), 68- 82.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128–1135.
- Campbell, M., Spears, B., Slee, P.T., Butler, D., Kift, S. (2013). Victims' perceptions of bullying: Traditional and cyber and the psychosocial correlates of their victimisation. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17,389-401.
- Cross, D., Barnes, A., Papageorgiou, A., Hadwen, K., Hearn, L., Lester, L. (2015). A social–ecological framework for understanding and reducing cyberbullying behaviours. *Aggression and Violent Behavior*, 23: 109-117.
- Çiftçi, H. (2018). Siber zorbalık davranışları ve siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırılması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 887- 897.
- Diamanduros, T., Downs, E., & Jenkins, S. J. (2008). The role of school psychologists in the assessment, prevention, and intervention of cyberbullying. *Psychology in the Schools*, 45(8), 693-704.
- Dönmez, O. ve Akbulut, Y. (2016). "Siber Zorbalık Çalışmalarında Sosyal Beğenirlik Etmeni". *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 1-18.
- Dredge, R., Gleeson, J., & de la Piedad Garcia, X. (2014). Presentation on Facebook and risk of cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 40, 16–22.
- Ellis, T., & Brass, B. (2017). Bullying victimization as a predictor of suicidality among south dakota adolescents: A secondary data analysis using the 2015 youth risk behavior survey. *Great Plains Sociologist*, 27(1), 4.
- Erdur- Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1): 109-125.
- Erdur-Baker, Ö., Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27): 31-42.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini Belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Gokkaya, F., & Sutcu, S. T. (2015). Development and evaluation of psychometric characteristics of the Inventory of Cognitions Related Bullying for Children/Cocuklar için Zorbalıkla İlgili Bilisler Ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(S1), 54-64.
- Guo, S. (2016). A meta-analysis of the predictors of cyberbullying perpetration and victimization. *Psychology in the Schools*, 53(4): 432-453.

- Güvenir, T. (Ed.) (2005). *Okulda Akran İstismarı*. Ankara: Kök.
- Heron, K. E., Romano, K. A., & Braitman, A. L. (2019). Mobile technology use and mHealth text message preferences: An examination of gender, racial, and ethnic differences among emerging adult college students. *MHealth*, 5, 1-13.
- Hinduja, S., Patchin, J.W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
- Hoff, D.L., Mitchell, S.N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5): 652-665.
- Horzum, M. B. ve Ayas, T. (2013). "Rehber Öğretmenlerin Sanal Zorbalık Fakındalık Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Göre İncelenmesi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 195-205.
- İnelöz, N. T., & Uçanok, Z. (2013). Ergenlerde Sanal Zorbalık: Nedenler, Duygular ve Bas Etme Yollarının Niteliksel Analizi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 20.
- Jacobs, N.C., Dehue, F., Vollink, T., Lechner, L. (2014). Determinants of adolescents' ineffective and improved coping with cyberbullying: A Delphi study. *Journal of Adolescence*, 37(4): 373-38.
- Jenkins, L. N., Demaray, M. K., & Tennant, J. (2017). Social, emotional, and cognitive factors associated with bullying. *School Psychology Review*, 46(1), 42.
- Kağan, M. ve Ciminli, A. (2016). "Ergenlerde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin Cinsiyet, Sınıf, Okul Değişkenleri ve Kişilik Özellikleriyle İlişkisinin İncelenmesi". *Online Journal of Technology Addiction ve Cyberbul*, 14-34.
- Karaca, M., Mutlu, T., Gencer, G. (2021). Siber mağduriyet: Kavramsal bir çalışma. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 177-191.
- Kaur, A., & Kang, T. (2019). Relationship of mental health with suicidal ideation among adolescents. *International Journal of Education and Management Studies*, 9(3), 150.
- Kaya, A. (2020). *Ergenlerde Siber Zorbalık Ve Mağduriyet Durumlarının, Başa Çıkma Ve Aleksitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Koç, Z. (2006). *Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., Limber, S., & Agatston, P. W. (2012). *Cyberbullying: Bullying In The Digital Age*. John Wiley & Sons.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. ve Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological bulletin*, 140(4), 1073-1137.

- Kwon, M., Seo, Y. S., Nickerson, A. B., Dickerson, S. S., Park, E., & Livingston, J. A. (2020). Sleep quality as a mediator of the relationship between cyber victimization and depression. *Journal of nursing scholarship*, 52(4), 416-425.
- Langos, C. (2012). Cyberbullying: The Challenge To Define. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15(6), 285-289.
- Langos, C. (2015). Cyberbullying: The shades of harm. *Psychiatry, psychology and law*, 22(1), 106-123.
- Lee, C. (2004). *Preventing Bullying In Schools: A Guide For Teachers And Other Professionals*. London: Paul Chapman Publishing.
- Li, Q. (2007). Bullying in the New Playground: Research into Cyberbullying and Cyber Victimization. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Li, Q. (2010). Cyberbullying in high schools: A study of students' behaviors and beliefs about this new phenomenon. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19(4), 372-392.
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T.M., ve Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: victims, bullies, and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63-70.
- Odabaşı, H. (2017). *Dijital Yaşamda Çocuk*. Ankara: Pegem Akademi.
- Olweus, D. (1993). *Bullying At School*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Olweus, D. (1994). Bullying At School: Basic Facts And Effects Of A School Based Intervention Program. *Journal of child psychology and psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1995). Bullying Or Peer Abuse At School: Facts And Intervention. *Current directions in psychological science*, 4(6), 196-200.
- Olweus, D. (1997). Bully/Victim Problems In School: Facts And Intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12 (4), 495-510.
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2010). Bullying in school: Evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(1), 124-134.
- O'Neill, B., & Dinh, T. (2015). Mobile technologies and the incidence of cyberbullying in seven European countries: Findings from Net Children Go Mobile. *Societies*, 5(2), 384-398.
- Pabian, S., De Backer, C. J., & Vandebosch, H. (2015). Dark Triad personality traits and adolescent cyber-aggression. *Personality and Individual Differences*, 75, 41-46.
- Pekşen Süslü, D. (2016). *Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin Benlik Saygısı, Anne, Baba Ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

- Poláková, V. B. (2018). Occurrence And Understanding Of The Issues Of Bullying In Primary Schools In Banska Bystrica. *Universal Journal of Educational Research*, 6(2), 272-277.
- Polat, Z. ve Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet ile İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 115-132.
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: And what to do about it*. Australia: Acer Press.
- Serin H (2012). *Ergenlerde Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Slavova, D., & Omar, H. A. (2017). Effective youth suicide prevention: Evidence from Kentucky. *International Journal of Child Health and Human Development*, 10(4), 411.
- Smokowski, P. R., Evans, C. B., & Cotter, K. L. (2014). The differential impacts of episodic chronic, and cumulative physical bullying and cyberbullying: The effects of victimization on the school experiences, social support, and mental health of rural adolescents. *Violence and Victims*, 29(6), 1029.
- Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7, 321–326.
- Sung, Y. H. (2018). Book review of cyber bullying approaches, consequences and interventions. *International Journal of Cyber Criminology*, 12(1), 353-361.
- Süslü, D. P., & Oktay, A. (2018). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetle ilişkili bazı değişkenlerin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(4), 1877-1894.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent-adolescent relationship in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1): 1-19.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik* (çev. F. Çok). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanrikulu, İ. (2015). *The Relationships Between Cyber Bullying Perpetration Motives And Personality Traits: Testing Uses And Gratifications Theory*. Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanrikulu, İ. (2017). Cyberbullying prevention and intervention programs in schools: a systematic review. *School Psychology International*, 39(1),74-91.

- Tokunaga, R.S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of Research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287.
- Topçu Uzer, Ç. ve Tanrikulu, İ. (2017). Siber zorbalığı önleme ve müdahale programları: Ulusal bir alan yazının taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(30), 1-17.
- Totan, T., & Yöndem, Z. D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 8(2), 53-68.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(4), 499-503.
- Walker, H. M. (2010). Relational aggression in schools: Implications for future research onscreening intervention and prevention. *School Psychology Review*, 39, 594.
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45(4), 368-375.
- Whittaker, E., & Kowalski, R. M. (2014). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14(1), 11–29.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying And Cyberthreats: Responding To The Challenge Of Online Social Aggression, Threats, And Distress*. Research press.
- Williams, K. R., & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 14-21.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. İstanbul: Kaknüs.
- Yaman, E., Karakülah, D ve Dilmaç, B. (2013). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Değerlerini Yordayan İki Önemli Değişken Siber Zorbalık Eğilimleri ve Okul Kültürü Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 323-337.
- Yıldırım, M. C. ve Dönmez, B. (2008). "Okul Aile İşbirliğine Yönelik Bir Araştırma". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 98-115.
- Yılmaz, E., Şahin, Y. ve Akbulut, Y. (2015). Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*.